

Nyáry Szabó László

Agyalapi ütérkör De ugyan kinek a köre? Szerzői nevek béklyójában...

Megdöbbenő, hogy milyen méltatlanul aggattak eleink szerzői neveket jeles képletekre, de ennél még megdöbbenőbb, hogy milyen hevenyészve kezeljük és könnyedén elfogadjuk mi, utódok a hírnevesen tolakodó tudósok nyilvánvaló csalásait is... Tesszük ezt egy olyan korban, amelyben az adattárak és források hozzáférhetőségének (első) nagy forradalma már lejátszódott...

Van a fejünkben egy egészen szokatlan érkeplet, amely az agyunk biztonságosabb vérellátását hivatott biztosítani; latin nevén **circulus artēriōsus cerebrī**, azaz agyütérkör (Sz.). Tulajdonképpen nem is kör, hanem sokszög, egészen pontosan hétszög. Így illendőbb és szabatosabb „tudományos” neve is **polügon** vagy **heptagon** lenne, ha lehetne. Érdekes, hogy a magyarban a „kör” valóban egyszerűbb és rövidebb szó, így e kifejezés, ha nem is szabatosabb, de bizony tömörebb. A latinban és a görögben azonban szótagszámra egyezik a circulus és a polügon. Az olaszok többnyire nem is „kör”-ként (circolo di Willis), hanem inkább sokszög (poligono di Willis) gyanánt emlegetik. Ezen a sokszögű kérdésen túllépve, maradjunk a magyarban csak az egyszerűbb „kör” emlegetésénél! Az agykoponyába belépő üt(ő)erek egy közös kört alakítanak, hogy bármelyik ér szűkületekor vagy sérülésekor se szenvedjen vérhiányt az agy. Már az is csoda, hogy hogyan jöhetett létre ilyen természeti csoda és bölcsesség...

Gabriel Fallopius adott először hevenyészett leírást 1561-ben, majd Giulio Casserio rajzolta le először ezt az érkört. Johann Vesling 1653-ban tanulmányt szentelt neki, majd a svájci Johann Jakob Wepfer 1658-ban alaposan földolgozta kórtani szempontból is.

A „Willis-kör” (angolkodón „*Willis' circle*”) az értan egyik legméltánytalanabb elnevezése. Négy nagy mester is leírta már előtte, mégis hetvenkedő angol neve fémjelzi máig szervezetünk e rendkívüli jelentőségű érelemét. Willis jóformán csak elődeit idézte, így nem is lehet méltó az agyalapi érkör szerzői nevére...

Gabriel Fallopius (1523–1563)

Agyalapunk érköret Gabriel Fallopius (1523–1563) már 1561-ben leírta. A bonctannak e mindössze 39 évet élt mestere méltán megérdemli a **Fallopp(io)-alapér(kör)**, illetve **Fallopp(io)-(agyér)kör** (Sz.) elnevezést, már ha az elsőség kérdéséhez igazodunk... No meg, persze, ha a szerzői név használatához egyáltalán ragaszkodunk. Ez az utóbbi ragaszkodás eleve kétséges értékű, de Falloppio esetében különösen, hiszen Fallopp(ius) nevével már így is igen sok és sokféle képlet illetnek.

Itt van például Falloppio mester nevével a **Fallopp-billentyű**: találóbban lebbentyű, hiszen egyáltalán nem „billen”, inkább a bétartalommal csak lágyan „lebben” a **Fallopp(io)-lebbentyű** (Sz.). No persze, e képlet szerzői jogáért is folyik a versengés! „Bauhin-billentyű” néven is emlegetik. Latinul valva ileocoecális, a *Bázei Nomenklatúra* szerint valvula colī (Bauhini). Ez a képlet, ha szerzői nevet igényel, úgy méltán csakis Falloppio nevét veheti föl, mivel ő írta le évtizedekkel

Bauchin előtt! Bugát Pál 1828-ban hurkabillentyű néven tette magyarul közismertté, találóbban szólva hurkaszáji billentyű (Sz.), vagy inkább hurkaszáji leffentyű (Sz.), de még következetesebben hurkaszáj-ajak, hurkaajak, hurkajak, remes(e)ajak, remeszajak (Sz.), vagy a gyomorszáj mintájára remeseszáj, remeszszáj (Sz.) lehetne ez a lebbentyű (vagy leffentyű¹) a csípőbélnek (ileum) a vakbélbe (coecumba) való benyílásánál. Játékosabban szólva nem is billentyű, hanem bellentyű (Sz.).

A másik a **Fallopp-csatorna**, latinul canalis faciális, a magyar arcidegcsatorna, szabatosabban halántékcatorna, halántidegcsatorna, halánt(ék)-arcidegmeder (Sz.), szirt-(ideg)akna, szirt-(ideg)akninca (Sz.); a sziklacsontban halántékszirtcsontban futó arcideg csontos csatornamedre. Tulajdonképpen az arcideg bántalmát, a „Bell-bénulás”-t is Falloppio fedezte föl és írta le először.

Mona Lisa (La Gioconda) – Leonardo da Vinci festménye (Louvre)
Vélhetően a Falloppio-csatorna szűkületének, az arcidegbántalomnak legkorábbi ábrázolása

De közismert a **Fallopp-kürt** (1561), latinul tuba uterina – ahogyan Falloppio maga nevezte –, szó szerint „a méh trombitája”, azaz a méhkürt vagy méhkehely (Sz.), találóbban méhkürtő (Sz.), a petevezeték vagy petekehely, pete-

kürtő (Sz.). Innen a **Falloppi terhesség**, vagyis a „(méh) kürtterhesség”, mint a méhen kívüli terhesség váltóneve... **Fallopp-szalag** vagy Poupart-szalag pedig a lágycszalag (lig. inguinale) szerzői neve.

Giulio Casserio (1552–1616)

Visszatérve az agy alapérköréhez, a páduai **Casser**, azaz Giulio **Casserio** [ejtsd: Kasszérió] (1552–1616), latinosan **Iulius Casserius** már le is rajzolta az agy alapérkörét két szép metszeten, de csak halála után jelent meg több változatban, jelesül a *Tabulae Anatomicae LXXIIX* kötetekben 1627-ben. A 10. tabulán, majd a 9. tabula 2. ábráján mutatja be az agyérkört. Az elülső átkötő ütér (a. communicans anterior) az egyik táblán, a hátulsó átkötő ütér (a. communicans posterior) a másikon.² Így **Casserio-(ér)kör** az illendő neve, amennyiben a megjelenítéshöz kötjük e képlet (meg)ismeretét. A Piacenzában született páduai (pádovai) bonctanász használta először arytainooides és crycooides kifejezéseinket is.

Casserio nevével is jelölnek már legalább három képletet. Ott van a **Casserio-fontanella**, vagyis a fontanella mastoidea, a fül mögötti kutacs. Ezekről független, de egymással összefüggő két képlet a Casserio-izom meg az idege. **Casserio-izom**: m. perforatus; m. coracobrachialis; vállór izom, vállnyögér³

¹ Leffentyű: Már Jókainál is fölbukkanó magyar szó: *A köszívű ember fiai* című regényében a koci ponyvája-függönye...

² Bender M, Olivi A, Tamargo RJ *Iulius Casserius and the first anatomically correct depiction of the circulus arteriosus cerebri (of Willis)* World Neurosurgery 2013 May–Jun;79(5-6):791–7. doi: 10.1016/j.wneu. 2011.10.044. Epub 2011 Dec 9.

³ E szóösszetétel „nyögér” tagja kun ’testőr’ szavunk nyomán jól értelmezhető.

Thomas Willis (1621–1675)

Talán a **Willis-erek**: a. *communicans anterior et posterior*, az agyalapi érkört elől meg hátul összekötő verőerek (artériák) lehetnek méltóak a nevére.

A „Willis-kör”-t, a „Willis-(ér)gyűrű”-t, az évekkkel, évtizedekkel, mi több, egy bő évszázaddal előtte már többek által alaposan leírt érkepletet az áltudományos angol kultúrsovinizmus köti méltatlanul Willishez, pedig két talján,

illetve utóbb egy derék német meg egy svájci volt a fölfedezője. Willis vélhetően nem több, mint plagizáló impostor, aki e tekintetben végre és végleg a helyére – a feledés süllyesztőjébe vagy a tolvajoknak kijáró pellengérré – teendő.

A magam részéről az agyüetkör (Sz.) személynévhez kötését is teljességgel fölöslegesnek tartom. Ezt a meggyőződésemet az elnevezés bonyodalma – a fönt említett öt esélyes szerző – csak tovább erősíti. Ajánlom hát a szabatosabb elnevezést szerzői név nélkül foganatosítani, a szerkezet szerint értelmezni, valahogyan ekképpen: agy(üt)érkör, agy(üt)érgyűrű, agyalapi (üt)érkör, agy(alap)üetkör, illetve agy(alap)(i) érgyűrű, szabatos(abb)an, talán túl hosszan agy(alap)(i) (üt)érhétszög, de ez alapon rövidebben, egyszerűbben agyérhétszög (Sz.).

IRODALOM

1. Giulio Casserio *Tabulae Anatomicae LXXIIX* Venetiis, apud E. Deuchinum 1627.
2. Gabriel Fallopius *Observationes anatomicae* Velence 1561.
3. Nyáry Szabó László *Szabonc szótár – Magyar Bonctan szótár* (kéziratos) Casserio 140(a), Falloppio 249(b), Vesling 682(c), Wepfer 691(d), Willis 693(e).
4. Johann Vesling *Syntagma anatomicum, publicis dissectionibus, in auditorum usum, diligenter aptatum* Frankfurt, Sumptibus Johannis Beyeri, 1641.
5. Johann Jakob Wepfer *Observationes anatomicae, ex cadaveribus eorum, quos sustulit apoplexia Schaffhusii*, J. C. Suteri 1658.
6. Thomas Willis *Cerebri anatome: cui accessit nervorum descriptio et usus* London 1664.
7. *Who named it? A digital dictionary of medical eponyms*. <http://whonamedit.com/>.

Tájnyelv

Gyönyörű szeptemberi nap. A hónap második hete, hétfőn reggel nyolc óra. Kissé korai az idő fürdésre, de biztosan jobb volna a tőserdői Holt-Tiszában lubickolni, mint itt, ebben a félhomályos tanyai iskolában okosodni.

Belép a jóságos arcú tanító úr a csöppnyi terembe. A gyerekek talpra ugranak, és egyszerre kívánnak neki jó reggelt. Alighogy elül a helyfoglalás zaja, a tanító úr odafordul az ablaknál ülő, jól öltözött gyerekekhez.

– Ahogy szombaton mondtam, a mai napot élettanórával kezdjük. Ferkó, fiam! Megmondanád-e nekünk, hogy vajon hányszor pössentünk naponta?

Ferkó tétován feláll. Fejét jobbra hajtja, a jobb vállát felhúzza, a szája két sarkát lefelé görbíti, és arcán a bizonytalansággal így áll hosszú másodpercekig, aztán kinyögi a választ.

– Háát...

– Mennyit mondtál? Hatot vagy hetet?

– Egyiket sem, tanító bácsi. Én valójában hátot mondtam.

– Hát ezzel nem sokra megyünk. De azt, ugye, meg tudod mondani, hogy ma már pössentettél-e?

Ferkó megint felhúzza a jobb vállát, ráhajtja a fejét, de most a homlokát is ráncosra gyűri, majd némi gondolkodás után elhagyja a sarkainál lefelé görbített ajkát a felelet.

– Háát...

Ferkó igencsak apró legényke. A második osztályt a városban végezte. Népiskolai értesítő könyvecskéje szerint az első és második osztály végén beszéd- és értelemgyakorlatból, olvasásból egyaránt kitűnőt kapott, szorgalma dicséretes volt. Ilyen szép tanulmányi eredményekkel nyáron költöztek ebbe a faluba, ahol számára föltöbb rosszul kezdődött a tanév. A tanító úr csóválta a fejét.

– Ilyen egyszerű kérdésre nem tudsz válaszolni, hogy hányszor pössentünk naponta? Hát ha városi gyerek létedre ezt sem tudod, ülj le, de otthon majd kérdezd meg az apádat, hogy ő hányszor szokott? Ferkó feneke még le sem ér a padig, ismét feláll. A többi gyerek mosolyogva nézi.

– Tanító bácsi! Tessék nekem megmutatni, hogyan kell pössenteni, mert mi a városban soha nem pössentettünk!

Berényi Mihály